

ben hazaérkezési jelenete, a pillantás a tovabballagó vontatóhajó fényével visszaintó Dunára és a most újra közölt háborús novellákban a szépségéből kifosztott, derűjéből kiforgatott, mégis lábadozni kezdő főváros víziója.

Sötér István tehát nem „értelmiségi” író, hanem huszadik századi. Művészete legbelsőbb vonása valami elzárkózó finomság, a világtól szelíd távolságot kérő, s azt önmagával is megtartó érzékeny komolyság, amit a tudatos életszerep fegyelme kormányoz. Ízig-vérig modern jelenség ez, elég ha Németh László egyik fiatalkori vallománaplójára gondolunk, a címe: *Ember és szerep*. Föltűnését a század intellektualizmusa, bővülő lélektani felkészültsége és az ezzel párhuzamosan haladó viviszekciós kísérletezőkedv indokolja, motiválja. Sötér alakjai rendszerint valamilyen eszményi létforma és az alkatukra szabott küldetés kettős vonzásában keresik, faggatják a pillanat válaszát, hogy a *végül* is mindig csak *egyetlen* helyes utat önmagukhoz, s magukból a világhoz, megtalálják. (*Júdás*) Századunk művészenek legfőbb ismertetőjegye — Thomas Mann lehet rá a példa —, hogy a valóság egészét; mindent, ami volt, van, az életforma részévé avasson. Schelling azt mondta még, hogy az egész világ műalkotássá vált; századunk talán szkeptikusabb, lemondóbb, de lehet, hogy csak azt próbálja ki, milyen is, ha vágyaiban szerényebb: ezért azt kéri, ha a világ nem teheti is, de legalább az *En egésze* váljék műalkotássá. És egyszerre nagyon megértjük, megszeretjük és konokságáért igazán tiszteljük is Scalpombot, aki elutazik Rybe, hogy fölkeresse a *Bovaryné* színtereit, de már megint az élményszegénységet álcázó filológiai komolykodás sugallná *így* a mondatot, hiszen a Scalpomb nem a *Bovaryné* városába érkezett, hanem Emmához, hogy végre lássa a csodálatos asszonyt *halála életében*. A művészet valóságában, ami mindenestül a miénkké kell váljon, hogy körülvehessen jelképei, teremtő furcsaságai és töprengő hite belénk ivódó történelmével, amiben az emberiség meséli el az őt szólítóknak önmagát.

Mert nemcsak Balzacnak, hanem a Scalpomboknak is meg kell pillantaniuk az utcai járókelők között hőseiket, hogy idejében köszönthessék Julien Sorelt vagy Miskin herceget, a postakocsijából kitekintő Mathilde de la Mole-t és a karján talán virágokat tartó Bovary Emmát. Scalpomb már azt is tudja: szabad-e megvárni, visszaköszönnek-e? (*Magvető, 1975.*)

BELOHORSZKY PÁL

Moldova György: A Szent Imre-induló

Moldova műveiben a hősök legtöbbször súlyos, teljes emberségüket próbára tevő körülmények közt méretetnek meg. Az emberi cselekvés végletes lehetőségeit fölkináló, a helytállás vagy megalkuvás-megfutamodás alternatíváját egyformán tartogató sorsdöntő helyzetek objektív természetének és a résztvevők lélekrajzának írói búvárlása kezdettől fogva egyik legjellemzőbb jegye Moldova munkásságának. A sort *Mandarin, a híres vagány* nyitotta meg, Zörgő Ráfael és Smidt Flórián folytatta a *Menekülésben*, a *Magányos pavilonban* és *Az elbocsátott légióban* — hogy csak néhány példát említsünk —, majd a *Negyven prédikátor* Kocsi Csergő Bálintja és sorstársai zárták eleddig. Ebbe a vonulatba illeszkedik be az új regény, *A Szent Imre-induló* is.

A magyar történelem egyik leggyászosabb időszakáról van benne szó, a második világháborúról, azon belül is az egyik legtragikusabb eseményről, a zsidóüldözésről, sőt zsidóirtásról. A téma fontosságát nem szükséges külön hangsúlyozni, s azt sem kell részletesen ecsetelni, hogy Moldova ezúttal is — mint a *Negyven prédikátor* irá-

sakor — komoly dilemma elé kerülhetett a főhős kiválasztásánál. Ábrázolhatta volna tárgyát az eltűnt munkaszolgálatos (Kőhidai Márton) vagy az elhurcoltak és Auschwitzban elpusztítottak (Frankék) nézőpontjából. Mindezek az írói megközelítések elvileg, a lehetséges esztétikai teljesítmény szempontjából teljesen egyenrangúak, Moldova azonban a *Negyven prédikátor*hoz hasonlóan most is a járatlanabb és az íróilag nehezebbnek, kevésbé látványosnak tűnő utat választotta: az életben maradt áldozatok, az egyszerű hétköznapi hősök — mindenekelőtt a tizedik életévét nemrég betöltött Kőhidai Miklós — szemszögéből jelenítette meg az átélt borzalmakat.

Miklós a háború befejeztével elnyeri azt, ami előzőleg legfőbb vágya volt: a Szent Imre gimnáziumba járhat, ahová régebben zsidóként nem léphetett be. De közben elvesztette apját, anyai nagyszüleit, Müller Györgyit, aki első szerelme lehetett volna, Koterba doktort, akit legjobban csodált; elvesztette érzelmileg anyját is, nem is beszélve az átélt megaláztatásokról és testi szenvedésekről — kiegyenlítheti ezeket a veszteségeket és fájdalmakat a gimnázium dísztermében hallgatott Szent Imre-induló? Miklós idegenül és érzéstelenül hallgatja az éneket, mint ahogy anyja második esküvőjén a főrabbi beszédét is. Kimegy Koterba sírját keresni, az antifasiszta ellenálló emléke többet jelent neki.

Ha „csak” ennyi lenne a regényben, tehát következetesen a főhős kisfiú jellemének és tudatszintjének megfelelően bontakozna ki a mondandó, talán nagy mű születhetett volna Moldova György tollából. Ahol a Miklóssal történt események logikája összhangban van érzésvilágával, ott maradandó szépségűek és hitelesek a részletek. Az író azonban ennél többet akart: a háború s ezen belül a zsidókérdés nagyobb összefüggéseit közvetlen módon is megmutatni, de ez úgy sikerült, hogy az általánosítás nem természetesen, szervesen adódik hősenek gondolatköréből s az ábrázolt helyzetek lényegéből. S amennyire több gondolatiság van a műben, mint amennyit a gyermek főhős lélektanilag hitelesen elbír, érdekes módon annyira kevesebb van az általános történelmi összefüggések felmutatásából. Moldova ezzel a „többlettel” íróilag olykor spekulatívvá és didaktikussá teszi a regényt, a körülmények és emberek mélyebb és árnyaltabb rajza helyett a felszínesebb cselekményesség mezejére lép, történelemértelmezésében pedig egysíkú marad.

A robbanásig feszült, kiélezett szituációk, sorsdöntő helyzetek kedvelése Moldovánál mindig kétélű fegyver volt. Egyformán lehetőséget kínált az elmélyült korrajzra s lélekábrázolásra, de a kevésbé tartalmas, sőt néha öncélúan fordulatossá kalandosságra is. A *Negyven prédikátor*ban Moldova a két út közül az előbbit járta végig, az eredmény eddigi munkásságának egyik legértékesebb műve lett; A *Szent Imre-induló*ban szintén ezen a csapáson kezdett haladni, de menet közben átkanyarodott a másikra és ott is maradt.

Ahogy halad előre a történet, úgy válik Miklós valóságos főhősből mindinkább szimpla jelenlevővé, s ezzel párhuzamosan a lényegre törő mozzanatokat egyre jobban kiszorítják a külsőleges cselekményelemek. Ez a folyamat Koterba doktor színre lépésével és működésével teljeseedik ki. Ekkor már ő lesz a tényleges középpont, s vele a realista lényegfeltárás végérvényesen romantikus fordulatosságba vált át. Elvileg neki kellene képviselni, illetve megjeleníteni a szintézist, kapcsolatteremtést mindazon történelmi okok és okozatok között, amelyek a gyermek Miklós látókörébe közvetlenül nem férhetnek bele. Koterba azonban a regénybe kívülről, mesterségesen bevitt alak s önkörében is külsőségeiben ábrázolt, csodálatra méltó magányos hőstettekre képes, de ilyen történelmi szintézisre nem alkalmas, erőszakolt figura.

Ezen a ponton — az általánosabb történelmi viszonyok ábrázolásának szintjén — válik újból összevethetővé a mű a *Negyven prédikátor*tal. Az összehasonlítás tanulságai itt is nagyon fontosak. A *Negyven prédikátor*ban ugyanis az egyéni helytállásnak jóval nagyobb távlatú célja van, mint a pusztán túlélés! A fizikai lét megőrzéséért folytatott küzdelem tágabb összefüggésekbe ágyazódik bele: végső soron a haza és haladás kérdéskörébe. Kocsi Csergő Bálintnak és a többi prédiká-

tornak természetesen alapkérdés az életben maradás is, de ők világosan tudják, hogy porszemnyi személyes életük szolgálat is egy jövődől-elérendő nagyobb cél érdekében. Éppen ezért tudnak a legnehezebb időkben is kitartani az Űgy mellett, lévén ez a legfontosabb számukra, nem pusztán az életük. Náluk a személyes sors lehetőségei (élet vagy halál) alárendelődnek a nagyobb közösség, népük létkérdéseinek.

A *Szent Imre-índuló*ban más a képlet. Itt a megmenekülés, a túlélés az egyedüli meghatározó elv, minden más ennek rendelődik alá. Még a regény legaktívabb szereplőjének, Koterba doktornak (és a másíknak, Bonifertnek) sincs közösségi méreteken távlati célja. Jellemző, hogy a „mi jöhet ezután?” kérdésre a legvilágosabb választ egy nagyítóké adja, az a Tószegi Freund, aki ettől a jövőtől semmi jót nem vár s nem is várhat. Hogy mi ellen megy a harc és milyen közvetlen célért (a megmaradásért), az szüntelenül ott vibrál az ösztönökben és a gondolatokban — s ez magától értetődő —, de a „hogyan tovább?” kérdése szélesebb társadalmi értelemben föl sem vetődik. A regény befejező mozzanatai is ebből az alapállásból érthetők meg: Kőhidainé, Kárpáti és Miklós túléltek a veszélyt, a „mit kell tenni ezután?” csak a fiú számára fontos igazán, de a teendőt ő is csak elvontan jelenítheti meg Koterba sírjának keresésével. Annak a Koterbáéknak, aki önmagában is absztrakt, a regény világában talajtalan figura.

A *Szent Imre-índuló* — bármennyire dicsérendő is a témaválasztás és az írói szándék, nekirugaszkodás, megkapó a benne levő jó néhány részletérték — összességében nem tartozik Moldova György sikerültebb alkotásai közé. Megszívlelt tanulmányai révén lehet igazán fontos az író életművében. (*Magvető, 1975.*)

VÖRÖS LÁSZLÓ

Beke György: Éjszakai biciklisták

Gaál Gábor, aki a két világháború között programszerűen képviselte a „valóság-irodalom” elvét, a következő szavakkal rajzolta fel annak az erdélyi magyar írónak az alakját, aki felelősségtudattól áthatva vállalja az irodalom társadalmi feladatait: „... együttes és közös utat keres az ismeretlen olvasóval, aki Erdély utcáin bolyong, él, lélegzik, gondoljai vannak, be van zárva az időbe, s valamit sejt arról, hogy retentő bajok vannak és szépségek az időben és valóságban, ő azonban nem tudja elmondani. Tessék tehát helyette beszélni!” Beke György megszívlelte ezt a klasszikus tanácsot, több mint egy évtizede a romániai magyar közösség nevében, megbízatásából beszél. Írjon riportot, szociográfiát avagy regényt, figyelme és képzelete, esze és szíve mindig az egyszerű ember életét, gondját és vágyát lesi. A köznapok világában tájékozódik, köznapis sorsok alakulásán töpreng. Abban az új „valóság-irodalomban”, amely Erdélyben kibontakozott, és amelynek olyan írói vannak, mint Sütő András, Bálint Tibor és Szilágyi István, ott van az ő valóságfeltáró munkája, emberábrázoló tehetősége, ott van az ő szavának hitele is.

Űj regénye, az *Éjszakai biciklisták* is „valóság-irodalom”. Hőseit: az apró háromszéki falvakból messzi nagyvárosba (Brassóba) járó munkásokat nem most fedezte fel Beke György. Riportokban szólt róluk és egy korábbi regényében, a *Vándorvillámban* ábrázolta sorsukat. A három székely férfi: Ferenc, József és Géza hajnalban kerekedik fel a faluból, biciklivel karikázik a vasútállomáshoz, aztán zsúfolt